

NERAŽENÉ STŘÍBRO – PLATIDLO STŘEDOVĚKU

VĚRA NĚMEČKOVÁ, Univerzita Hradec Králové

Problematika oběhu neraženého váženého stříbra a jeho výskyt v peněžních depotech je otázkou evropského významu a zároveň specifickým problémem každé oblasti, jelikož historické podmínky vývoje peněžních vztahů ve středověku byly na každém území jiné. Tyto rozdíly jsou akcentovány i v odborné literatuře, která je poměrně početná.¹ V našich podmínkách se problematikou neraženého stříbra začal odborně zabývat již Josef Smolík² a někteří další badatelé meziválečného období jako Franz Dworschak a Gustav Skalský.³ V druhé polovině 20. století se k této otázce vyslovili hlavně tři autoři, a to Josef Petřtyl, František Cach a Ivo Pánek,⁴ kteří se zabývali jeho funkcí a metrologií a k danému tématu zaujali rozdílné názory. Ostatní čeští autoři⁵ se víceméně přikláněli k tomu názoru, pro který shledávali další důvody. Ze zahraniční literatury známe problematiku velkých nálezů neraženého, tedy slitkového stříbra v Pobaltí, kudy procházely hlavní mezinárodní cesty a uskutečňovaly se obchody díky přímořské poloze. Jiná situace byla na Rusi,⁶ kde se zacházelo se stříbrem výhradně jako s ostatními naturálními platidly, protože ekonomické podmínky země nedovolovaly rozvinout peněžní směnu. Přesto tento stav dlouhou dobu tamnímu způsobu směny vyhovoval. Pro Rakousko jsou dodnes cenné a citované práce Augusta Loehra,⁷ které ukazují na poměry velmi příbuzné našemu prostředí.

Určitým problémem bylo i terminologické označení neraženého stříbra, odlišované podle vnějších i vnitřních znaků. Existovali a dosud existují badatelé,⁸ zastávající názor, že stříbro ulité do určitých tvarů mělo funkci váhové jednotky, jejích dílů a násobků. Proto takové stříbro nazývají hřivnami nebo markami. Oporu mají i v cizojazyčné terminologii, kde se např. v ruštině neraženému kovu v ku-

sech říká „slitok“, ale také „grivna“. Druhá skupina badatelů⁹ se domnívá, že smysl takového stříbra spočíval pouze v jeho hodnotě a v tom, že mělo určitou požadovanou a přepočítatelnou ryzost. Hmotnost každého kusu mohla být také podle potřeby měněna, takže použití slitku bylo všestranné. Nepředpokládají jakoukoli bližší úmyslnou spojitost mezi hmotnostmi jednotlivých kusů a metrologickými jednotkami. Tato otázka zůstává stále nedořešena, přestože její podstata sahá hluboko do hospodářských a měnových poměrů v Evropě.¹⁰ Kvantitativní i kvalitativní rozdíl mezi situací v Pobaltí a středoevropskými zeměmi ještě její řešení komplikuje.

V zemích střední Evropy existuje nepoměrně méně srovnávacího materiálu, z něhož by se daly vyvodit patřičné závěry. Tato situace platí i pro české země. Do roku 1979 bylo na našem území známo pouze osm nálezů mincí, v nichž se vyskytovalo v určitém množství i slitkové stříbro.¹¹ Polovina nálezů pocházela z území Moravy a polovina převážně z východních Čech. Tyto nálezy měly i jinak zajímavé složení. První skupina se skládala z brakteátů, brakteátových svitků a slitků a druhá skupina obsahovala slitky a pražské groše. Toto logické rozdělení vyplynulo z dosavadních poznatků předchozích badatelů a zřejmého časového předělu, kterým byl rok 1300. U nálezů první skupiny byla určena doba jejich ukrytí maximálně do posledního desetiletí 13. století. U druhé skupiny se předpokládala doba uložení na samý počátek 14. století. Toto vročení mělo dva pádné a uznávané důvody. V roce 1300 byla, jak je známo, králem Václavem II. zaražena nová grošová mince. S tím souviselo i nové horní právo, které král kodifikoval, a v němž měl, podle všech pozdějších výkladů, s okamžitou platností zakázat oběh neraženého kovu v zemi. Tento rok

¹ Z našeho hlediska je třeba sledovat především literaturu německou, rakouskou a polskou. Výborný přehled v tomto směru poskytuje starší práce PETRÝL 1976. Novější přehled o literatuře poskytuje SZCZUREK 2003, zřejmě neaktuálnější studie k této problematice.

² SMOLÍK 1889.

³ DWORSCHAK 1933; SKALSKÝ 1924, s. 37 ad.; SKALSKÝ 1927.

⁴ PETRÝL 1963; PETRÝL 1976, s. 85–91; CACH 1973, s. 37–45; CACH 1974, s. 16–22 (zde autorovy zásadní názory na danou problematiku); PÁNEK 1973 (a další Pánkovy práce týkající se metrologie).

⁵ V první řadě SEJBAL 1973, NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ 1953, ad.

⁶ JANIN 1955; POŠVÁŘ 1951.

⁷ LOEHR 1931, 1946 aj.

⁸ Jedná se o celou řadu německých badatelů od poloviny 19. století, jako byli např. C. L. Grotefend, A. Suhle, H. Grote a další.

⁹ Z českých a polských badatelů např. J. Petřtyl, F. Cach, R. Kiersnowski, R. Grodecki a jiní.

¹⁰ Placení neraženým kovem mělo i v našich zemích velmi dlouhou tradici. Snad nejnámější zmínka o této praxi pochází od kronikáře Kosmy, který ve svém díle udává, že český kníže byl povinen platit snad již od dob Karlovců tribut ve výši 500 hřiven stříbra a 120 volů. Tento způsob placení určitého výkupného za záruku nerušeného míru v zemi ze strany říšských vládců byl uplatněn ještě za Břetislava I. roku 1040. V další době se již neobjevuje, jelikož forma určité podřízenosti či závislosti knížete na říši byla již vyjádřena jiným způsobem omezení svrchovanosti.

¹¹ Přehledně tyto nálezy zpracoval PETRÝL 1976.

byl tedy předpokládaným mezníkem, kdy se ještě mohlo běžně vyskytnout neražené stříbro v oběhu, a zároveň dobou, kdy byla do oběhu již rychle zaváděna grošová mince.¹²

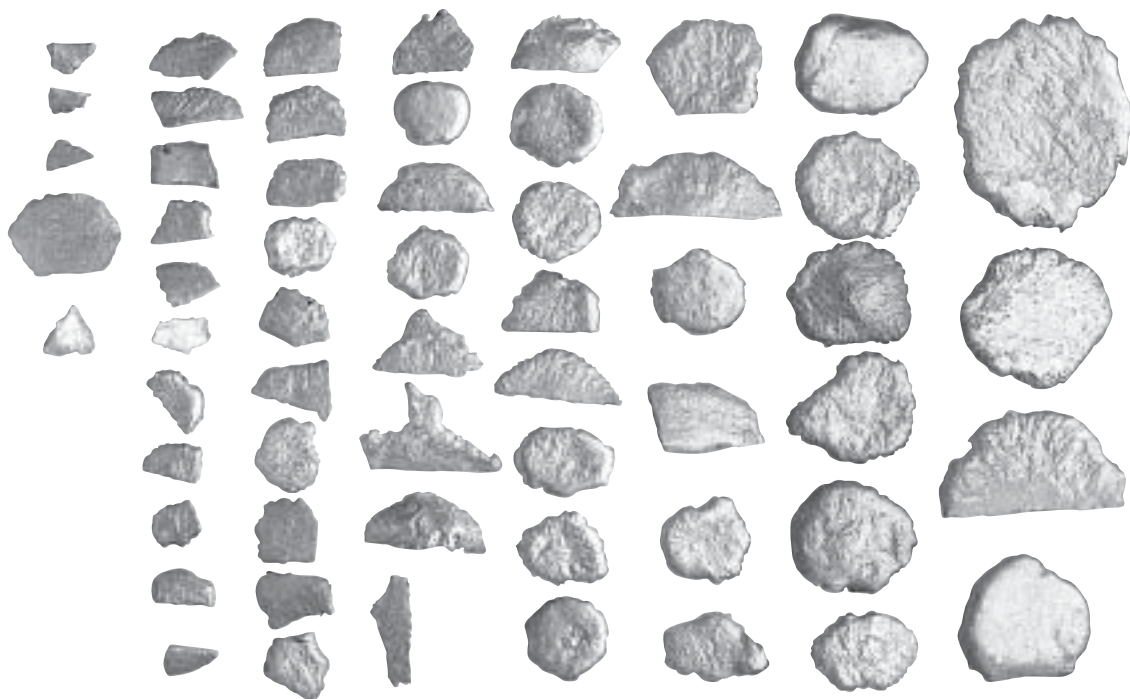
V roce 1979 se ve východních Čechách našel v obci Černožice nad Labem hromadný nález mincí a slitkového stříbra, který obsahoval ve větším množství všechny složky najednou.¹³ Jednalo se o 193 kusy brakteátů, 29 jejich zlomků, 24 kusy brakteátových svitků, 59 kusů slitkového stříbra a 1052 pražských grošů krále Václava II. (1283–1305). Celkový dochovaný počet 59 kusů slitků v jednom souboru klade černožický nález na první místo mezi nálezy mincí a slitků na našem území. Také součet všech ostatních v minulosti zkoumaných slitků činí jen 29 kusů. Svým složením je tedy černožický nález skutečně výjimečný. Vyvolával také velké množství otázek, a má velkou vypovídací hodnotu jako celek, i v jednotlivých složkách. Nález byl předmětem dlouhodobého výzkumu, jehož výsledky byly prezentovány formou přednášek a monografického zpracování.¹⁴

Výzkum brakteátové části černožického nálezu vyvolal určité pochybnosti o správnosti dosavadních výkladů, které považovaly nástup grošové měny za záležitost velmi krátkého časového úseku a kladly ho pouze do průběhu roku 1300. Nové poznatky o složení nálezu ze čtyř platebních prvků, kde vedle starších platebních prostředků brakteátové doby tvořily podstatnou část neražené stříbro a nově zaváděná těžká mince, tento striktní pohled na počátek grošové měny zmírnily. Jedním ze závěrů výzkumu byla také teze,

že zejména brakteátové ražby s vysokou ryzostí hrály i po zavedení grošové mince nějakou dobu v oběhu svoji roli.

Společný výskyt brakteátových svitků a slitků neraženého stříbra opět potvrdil funkčnost dvou různých forem platidla, které v praxi sloužilo stejnému účelu. Přitom zásadní složkou byly těžší slitky, jejichž hmotnost byla dovažována brakteátovými mincemi a svitky. Obě formy byly náhradou za neexistující vyšší peněžní nominál, který v českém měnovém systému minimálně od poloviny 13. století chyběl. S potřebou vyššího nominálu se potýkaly i jiné země Evropy. Většinou dříve či později dospěly k zásadní změně měnových systémů, jejímž výsledkem bylo zavedení tzv. těžkých mincí – grošů. Posléze byly tyto měnové systémy doplněny i o zlatý ekvivalent vícenásobku základní grošové mince. Užití těžkých mincí mělo nespornou výhodu mimo jiné i v tom, že tyto mince mohly být pouze počítány. Tím brzy vytlačily staré formy platidel z oběhu. Nové mince totiž deklarovaly stálou hmotnost a ryzost, a proto odpadlo méně praktické vážení, které do jisté míry zpomalovalo platební styk. Potíže navíc způsobovaly i časté zákazy užívání vah a omezení privilegia užívání vah jen na určitý okruh osob. Opakování zákazů však svědčí o tom, že se mýjely účinkem.

Vedle brakteátů a pražských grošů byly podrobně zkoumány a popsány i slitky z černožického nálezu. Získaná data nám dávají určitou možnost jejich interpretace a závěrů. Z celkového počtu 59 kusů slitkového stříbra bylo 19 kusů zachováno jako celek v původním neděleném tvaru. Jednalo se o kusy, které by mohly být hmotnostním průřezem celého

Obr. 1. Slitky z nálezu mincí z Černožic nad Labem. Muzeum východních Čech, Hradec Králové, numismatická sbírka, přír. čís. 29/79, čís. 1–59.

¹² ŠUSTA 1926. Po něm rok 1300 jako mezní dobu výskytu starých oběhových prostředků chápali i další čeští historici a numismatici.

¹³ ŠŮLA 1979.

¹⁴ NĚMEČKOVÁ – SEJBAL 2006.

Slitky – popis hmotnosti

Poř. čís.	Hmot. sur.	Hmot. očišt.	Rozdíl hm.[g]	Rozdíl hm. %	Úbytek %	Část z hřivny [253,14 g]	Poř. čís.	Hmot. sur.	Hmot. očišt.	Rozdíl hm.[g]	Rozdíl hm. %	Úbytek %	Část z hřivny [253,14 g]	Hmotnost surová [g]	Hmotnost očištěná [g]		
1	198,22	196,34	1,88	99,05%	0,96%	0,774	0,767	31	31,21	30,76	0,45	98,56%	1,46%	0,122	0,120		
2	115,79	114,75	1,04	99,10%	0,91%	0,452	0,448	32	25,18	25,14	0,04	99,84%	0,16%	0,098	0,098	1635,68	1613,64
3	111,49	110,42	1,07	99,04%	0,97%	0,435	0,431	33	16,26	16,13	0,13	99,20%	0,81%	0,063	0,063		
4	67,23	66,76	0,47	99,30%	0,70%	0,262	0,261	34	20,34	20,29	0,05	99,75%	0,25%	0,079	0,079	rozdíl=	22,05
5	53,81	53,42	0,39	99,28%	0,73%	0,210	0,209	35	18,79	18,58	0,21	98,88%	1,13%	0,073	0,073		
6	57,64	56,64	1,00	98,27%	1,77%	0,225	0,221	36	14,21	13,49	0,72	94,93%	5,34%	0,055	0,053	čistá=	98,65%
7	53,10	52,25	0,85	98,40%	1,63%	0,207	0,204	37	13,15	12,93	0,22	98,33%	1,70%	0,051	0,050	úbytek=	1,35%
8	43,88	43,14	0,74	98,31%	1,72%	0,171	0,168	38	13,05	12,80	0,25	98,08%	1,95%	0,051	0,050		
9	57,39	56,41	0,98	98,29%	1,74%	0,224	0,220	39	15,31	15,21	0,10	99,35%	0,66%	0,060	0,059	kusů=	59
10	27,91	27,45	0,46	98,35%	1,68%	0,109	0,107	40	13,73	13,54	0,19	98,62%	1,40%	0,054	0,053	pr.hmot.=	27,35
11	51,02	50,50	0,52	98,98%	1,03%	0,199	0,197	41	16,14	16,03	0,11	99,32%	0,69%	0,063	0,063		
12	39,58	39,13	0,45	98,86%	1,15%	0,155	0,153	42	20,01	19,94	0,07	99,65%	0,35%	0,078	0,078		
13	28,61	28,18	0,43	98,50%	1,53%	0,112	0,110	43	14,66	14,61	0,05	99,66%	0,34%	0,057	0,057		
14	40,31	39,85	0,46	98,86%	1,15%	0,157	0,156	44	14,54	14,40	0,14	99,04%	0,97%	0,057	0,056		
15	22,53	21,59	0,95	95,81%	4,38%	0,088	0,084	45	10,00	9,84	0,16	98,40%	1,63%	0,039	0,038		
16	22,07	21,88	0,19	99,14%	0,87%	0,086	0,085	46	17,34	17,27	0,07	99,60%	0,41%	0,068	0,067		
17	24,90	24,50	0,40	98,39%	1,63%	0,097	0,096	47	7,30	7,10	0,20	97,26%	2,82%	0,029	0,028		
18	22,72	21,75	0,97	95,73%	4,46%	0,089	0,085	48	8,60	8,54	0,06	99,30%	0,70%	0,034	0,033		
19	15,92	15,31	0,61	96,17%	3,98%	0,062	0,060	49	11,40	11,36	0,04	99,65%	0,35%	0,045	0,044		
20	20,49	20,20	0,29	98,58%	1,44%	0,080	0,079	50	7,51	7,45	0,06	99,20%	0,81%	0,029	0,029		
21	20,13	20,03	0,10	99,50%	0,50%	0,079	0,078	51	5,76	5,60	0,16	97,22%	2,86%	0,022	0,022		
22	15,79	15,28	0,51	96,77%	3,34%	0,062	0,060	52	4,20	3,91	0,29	93,10%	7,42%	0,016	0,015		
23	18,68	18,13	0,55	97,06%	3,03%	0,073	0,071	53	7,60	6,51	1,09	85,66%	16,74%	0,030	0,025		
24	23,38	23,05	0,33	98,59%	1,43%	0,091	0,090	54	5,29	5,24	0,05	99,05%	0,95%	0,021	0,020		
25	15,89	15,83	0,06	99,62%	0,38%	0,062	0,062	55	3,00	2,94	0,06	98,00%	2,04%	0,012	0,011		
26	15,59	15,53	0,06	99,62%	0,39%	0,061	0,061	56	3,69	3,62	0,07	98,10%	1,93%	0,014	0,014		
27	16,41	16,10	0,31	98,11%	1,93%	0,064	0,063	57	3,03	2,99	0,04	98,68%	1,34%	0,012	0,012		
28	18,35	18,12	0,23	98,75%	1,27%	0,072	0,071	58	32,28	31,88	0,40	98,76%	1,25%	0,126	0,124		
29	16,36	16,25	0,11	99,33%	0,68%	0,064	0,063	59	7,98	7,91	0,07	99,12%	0,88%	0,031	0,031		
30	18,93	18,84	0,09	99,52%	0,48%	0,074	0,074										
Sum	1254,12	1237,63							381,56	376,01							

souboru, jelikož zde byly zastoupeny hmotnosti velkých, středních i malých slitků, a to od 196,34 g až po 12,93 g. Přesto převaha celých kusů střední velikosti mezi 60 až 20 g je v tomto souboru zřejmá, neboť se jedná o 11 kusů. Hmotnostně velké kusy mezi 196 až 60 g jsou pouze 3. Ostatních 5 kusů je malých, do 12 g. Slitky upravované na váhu odsekutím se naopak pohybují spíše v rovině středních a malých hmotností, jelikož velké kusy do 60 g jsou dochovány jenom 2. Ve střední velikosti do 20 g se pohybuje 11 kusů a počet slitků o hmotnostech menších než 20 g je 27, přičemž nejmenší váží 2,94 g. Zdá se tedy, že tato hotovost vznikala postupně dovažováním velkých kusů (**obr. 1 a tabulka**).

Tvar všech celých slitků je kruhový až oválný. I ostatní osekané kusy ve své většině s určitostí vyšly z tohoto původního tvaru. Dá se tak usuzovat i u slitků, které jsou upraveny i trojím odsekutím, ale mají zachovány alespoň jednu část původního okraje, podle něhož jsme schopni

posoudit směřování hrany. Na některých dílech slitků je dobře patrný způsob a druh úpravy. Vždy se jedná o sekání. V některých případech se tento úkon podařilo udělat beze zbytku napoprvé, jindy byl úkon opakován. Svědčí o tom stopy po druhém, výjimečně i třetím úderu sekáčkem na povrchu slitku. Také se stávalo, že síla úderu byla menší, takže bylo třeba zbytek tloušťky zčásti dolomit. Ovšem vzhledem k poměrně častému dolamování je možné, že to byl přímo daný technologický postup, nebo případně zvyk určitého jedinice. Kruhový až oválný tvar s mírně rozřepaným okrajem je znám z nálezů v Evropě i na našem území¹⁵ od druhé poloviny 13. století. Jejich terminologické označení jako *gusskönig*, *silberkönig*, *silberkuchen*, *gusskuchen* nebo *placek srebrny* dost přesně vystihuje podstatu tvaru i obsahu. Vedle nich v německých zemích této doby zároveň existují i slitky ve formě prutů, které byly objeveny v nálezech spadajících od poloviny 13. až do poslední čtvrtiny 14. století.¹⁶ Ve výše popisovaném souboru se žádný

¹⁵ Jedná se například o nálezy z okolí Olomouce (1902) a Uhřic u Moravské Třebové (1932) – vyobrazení viz SKUTIL 1939, s. 31.

¹⁶ SZCZUREK 2003, s. 108–110.

takový kus nevyskytl. Slitky z černožického nálezu mají kromě rozličné hmotnosti také různě veliké další rozměry, jako výšku a šířku. Ty oscilují mezi 76 až 10 mm, přičemž tloušťka jednotlivých slitků se postupně zvětšuje od hrany ke středu v rozmezí 1,5 až 12 mm. Slitky z černožického nálezu tak časově, tvarově, velikostí i hmotností ve své většině zapadají do obvyklých standardů středověkého peněžního systému ve střední Evropě. Jen rozměry a hmotnost kusů sahající pod 7 g jsou neobvyklé. Jedná se o šest nejmenších slitků, které byly vícekrát upravovány na váhu a v součtu váží 30,81 g. Celková hmotnost všech slitků před konzervací byla 1.635,68 g a po konzervaci 1.613,64 g, což představuje celkem nepatrný úbytek hmotnosti o 22,5 g, tj. o pouhé 1,35 % z původní váhy neočištěných slitků.

Porovnáme-li ryzost¹⁷ jednotlivých kusů, je zřejmé, že jsou v tomto souboru poměrně velké rozdíly, které ale nepřekračují směrem k nižším hodnotám poměr 919/1000. Naopak je značným překvapením horní hranice, která dosahuje téměř až k čistému stříbru hodnoty 991/1000. V průměru se ale jedná o ryzost 958/1000, která je sice vysoká, ale naprosto v relaci s hodnotami ryzosti mincí přítomných v nálezu. Tyto údaje nás mohou vést především k zamyšlení nad možnostmi středověké výroby stříbra a nad dosažitelnou hranicí kvality kovu.

V tomto směru jsou naprosto kompetentní informace Jiřího Agricoly¹⁸ z poloviny 16. století. Ten ve svém díle velmi přesně popsal tehdejší způsob výroby stříbra a výši ryzosti, které mohlo být dosaženo. Z jeho popisu vyplývá užívaná rozdílnost technologie výroby jednak při získání surového čistého kovu v dolech, jednak při obvyklejším vytěžení stříbronosných rud a při jejich následném pražení. Rudy musely být rozříděny podle množství kovu, který obsahovaly. Další zpracování rud bylo přizpůsobeno jejich kvalitě. V hutí musely rudy projít třemi výrobními procesy, a to tavením, oddělením stříbra od olova a třibením stříbra. Po vychlazení a očištění „bochníku“ stříbra, byla zkoušena jeho čistota tzv. ohněm. Z vrchní i spodní strany byly odseknuty dvě třísky stříbra, které sloužily ke zjištění ryzosti. Pokud vyhovovala, byl výrobek uznán za hotový, opatřen znamením pečetě krále nebo majitele a označen číslicí vyjadřující hmotnost. Čistota takto vyrobeného stříbra se dala vyjádřit poměrem 63:64 nebo 15,75 lotů, v desetinné soustavě pak hodnotou 984/1000. Jelikož Agricola označil postup výroby za tradiční, a také všechny dosavadní poznatky nasvědčují tomu, že byl celý proces výroby stříbra ustálený již několik století, není důvod jeho údajům nedůvěřovat. Také zahraniční zkušenosti i výsledky výzkumů českých badatelů¹⁹ jeho zprávy potvrzují. Proto i naše zjištění vysokých ryzostí jednotlivých slitků nejsou v rozporu ani s možnostmi středověké technologie, ani se skutečností. Můžeme je tedy brát za základ našich dalších úvah.

Výchozí rudy a technologie zpracování tak mají, jak bylo popsáno výše, zásadní vliv nejen na ryzost získaného

stříbra, ale i na zbytky prvků v kovu nadále obsažené, čili na chemickém složení slitiny. Ve slitcích z černožického nálezu se ve stopovém množství vyskytovaly prvky jako Cu, Zn, Pb, As, Mg, Al, Si, výjimečně a v minimálním množství Ca a Fe v hodnotách do 0,12 %. Toto složení slitků odpovídá známým údajům o složení kutnohorských rud i stříbra.²⁰ Existence variabilního množství jednotlivých prvků v kusech byla způsobena kvalitou vstupní rudy, která mohla pocházet z různých částí žíly v dole. Také postup dalšího zpracování a nutnost rozdílných jednotlivých dílčích procesů ovlivnil výsledné chemické složení slitku. Právě tato skutečnost poskytla další příležitost k porovnání slitků podle množství stopových prvků a zjištění shody nebo rozdílnosti souboru.

Přítomnost a naměřené hodnoty stopových prvků v jednotlivých slitcích rozdělily celý soubor do čtyř různě velkých skupin. První tři skupiny slitků vykazovaly uvnitř vždy stejné parametry. Ve čtvrté skupině zůstaly slitky takto nezařaditelné. První skupina A čítá 14 kusů slitků o celkové hmotnosti 282,22 g a průměrné ryzosti 966/1000. Druhá skupina B je početně nejsilnější. Obsahuje 25 kusů o hmotnosti 813,03 g a průměrné ryzosti 967/1000. Nejmenší třetí skupina C má jen 7 kusů o celkové hmotnosti 162,18 g a průměrné ryzosti 956/1000. Ve skupině nezařazených je celkem 13 slitků o hmotnosti 356,22 g a průměrné ryzosti 945/1000. Z tohoto poznání je možné udělat závěr, že slitky z černožického nálezu nebyly získány jednorázově, ale postupně, minimálně ze tří větších zdrojů a řady menších příležitostí. Stabilní složení stopových prvků ve všech skupinách, tj. i u nezařazených slitků, zřetelně signalizuje, že se v žádném případě nejedná o pagament, který by byl získáván roztavením cizích mincí, což se dalo od poloviny 13. století hojně, a to i pokoutním způsobem. Naopak by ovšem mohlo být možné, že slitky byly získány roztavením stejných mincí, např. mincovních zmetků, a jako kusy se stejnou ryzostí mohly být připraveny k novému zmincování, nebo mohly sloužit jako nemincovní platidla k přesně danému účelu. Vše nasvědčuje tomu, že slitky pocházejí z oficiálních zdrojů.

Velmi zajímavé bylo zjištění, že se právě ve skupině s největším zastoupením slitků (B) vyskytl bezesporu nejzajímavější kus celého souboru, a to slítek č. 10, který nese na lící straně označení stylizovaného květu (**obr. 2**). Tento fakt dodává všem slitkům ve skupině ještě vyšší průkaznost a legalitu. Přestože žádný takto značený kus není z hromadných nálezů mincí přechodu 13. a 14. století na našem území dosud znám, neznamená to, že se takové slitky v nálezech nevyskytovaly. Je známo, že slitkovému stříbru v nálezech byla dlouhou dobu věnována jen minimální pozornost, takže snadno i takový kus mohl zůstat nepovšimnut. Tento předpoklad potvrzují i četné zahraniční nálezy, zejména rakouské, polské a německé, které nám poskytují dostatek analogických příkladů od konce 13. do začátku 15. sto-

¹⁷ Ryzost slitků i mincí byla nezávisle posouzena třemi různými experty. Některé drobné odchylky byly způsobeny zvolenou metodou. Ve své podstatě se ale jednalo o shodná zjištění poměrně vysokých naměřených a přepočtených hodnot.

¹⁸ JEŽEK – HUMMEL 1976.

¹⁹ KOŘAN 1950, s. 43–44; PÁNEK 1988.

²⁰ Viz např. KOŘAN 1950, s. 30–32; ORASKÝ 1985, tabulka na s. 15.

²¹ SZCZUREK 2003, tabulky na s. 119–124.

²² LOEHR 1931.

letí.²¹ Nejstarší fyzicky známý označený slitek pochází z braniborského nálezu v Lässigiu z konce 13. století.²² Také písemné prameny německé provenience vypovídají

Obr. 2. Slietek s puncem ve tvaru stylizovaného květu. Muzeum východních Čech, Hradec Králové, numismatická sbírka, přír. čís. 29/79, čís. 10. Autor fotografií Miroslav Beneš.

o praktikách označování neraženého stříbra. První zpráva tohoto druhu pochází z Osnabrücku z roku 1277, kdy dal tamní biskup pokyn k označování slitků znamením šestilisté růže – to je z našeho pohledu přinejmenším zajímavé. Další časově blízké zprávy jsou z Hamburku (1304), Lübecku (1305), Rostocku (1311) a mnoha dalších míst. Všechny tyto záznamy jasně svědčí o užívání značeného stříbra. V případě Rostocku je dokonce přímo uvedeno, že se jedná o znamení města: „...marcarum puri argenti signo civitatis Rostoc signatarum“.²³ S přibývajícím časem nabývají tyto zprávy na průkaznosti. Svědectví písemných pramenů dostatečným způsobem a četností výskytu potvrzují i nálezy v německých zemích, jak bylo již výše řečeno. V našich písemných pramenech z let 1278–1310 takto jasně vyhraněné zprávy nemáme. Jistým signálem jsou termíny použité ve dvou listinách z tohoto období, kde se mluví o zkoušeném stříbru.²⁴ Absence zpráv o signování neraženého kovu ovšem neznamená, že v českých zemích byla jiná praxe než v blízkém okolí. Slietek z černožického nálezu potvrzuje, že se i na našem území takto neražené stříbro skutečně označovalo.

Je ovšem otázkou, proč bylo takovéto označení používáno a co opravdu znamenalo, čeho bylo zárukou. Na základě všech dosavadních výzkumů se většina badatelů domnívá, že se označení vztahuje výlučně na kvalitu stříbra, tedy že je obdobou puncování kovu, požívaného i v naší době, kdy určitý punc vyjadřuje ryznost kovu. Vezmeme-li však v úvahu skutečnost, že se některé známé exempláře svou hmotností nápadně přibližují zavedeným druhům

hřiven, dá se o této otázce dále diskutovat. Určitým důkazem, i když časově vzdálenějším, vyznívajícím ve prospěch hmotnosti, je již citované dílo Jiřího Agricoly z poloviny 16. století, v němž se o značení stříbra číslicí zmiňuje autor právě v souvislosti s vyjádřením hmotnosti. Znamení pečeti, kterým bylo stříbro v jeho době také značeno, vyjadřovalo vztah majitele k výrobě. Představovalo tedy legitimitu kovu.

Podíváme-li se blíže na černožický slitek se stylizovaným květem, zjistíme, že jeho hmotnost 27,45 o ryznosti 969/1000 je velmi blízká hmotnosti jedné unce, vážící 27,28 g. Ryznost slitku, v přepočtu 15,5 lotu, téměř přesně koresponduje s průměrnou ryzností mincí v souboru (965/1000). Tyto zjištěné skutečnosti jsou natolik výmluvné, že již těžko mohou být interpretovány jako náhodné. I ostatní slitky v souboru vykazují větší či menší blízkost k váhovým jednotkám, ale tyto relace nejsou tak zřetelné, jako v případě slitku s puncem. Z tohoto porovnání bychom mohli udělat dílčí závěr v tom smyslu, že značený slitek z černožického nálezu měl funkci měrné jednotky, podle níž byla s velkou pravděpodobností přepočítávána hodnota veškerého kovu zkoumaného nálezu.²⁵ O ostatních sliticích souboru se takto jednoznačné stanovisko nedá prohlásit z výše uvedeného důvodu. S jistým zobecněním je možné říci, že označené slitky se s největší pravděpodobností vztahovaly jak k určité hmotnosti, tak i ryznosti.²⁶ Měly funkci míry hodnot, a tedy i určité nemincovní formy peněz. Podle tohoto poznatku by ostatní nezačené slitky měly mít svou jasnou hodnotu právě v relaci s puncovaným kusem a současně obíhajícími, nebo jinak preferovanými mincemi.

Literatura

- CACH 1973:** František Cach, Jeden z pohledů na české mincovnictví ve 13. století. In: Karel Castelin. *Sborník příspěvků k oslavě jeho životního numismatického díla sestavený u příležitosti jeho 70. narozenin*. Hradec Králové 1973, s. 3–45.
- CACH 1974:** František Cach, *Nejstarší české mince. Díl III. České a moravské mince doby brakteátové*. Praha 1974.
- DWORSCHAK 1933:** Franz Dworschak, Ein Silberbarren im Wiener Markgewichte. *Mitteilungen der Österreichischen Numismatischen Gesellschaft*, čís. 73-77 (Wien 1933), s. 1–2.
- JANIN 1955:** V. L. Janin, Numizmatika i problémy tovarno-děněžního obraščení v dřevnoj Rusi. *Voprosy istorii*, čís. 8 (Moskva 1955), s. 135–143.
- JEŽEK – HUMMEL 1976:** Bohuslav Ježek - Josef Hummel (eds.), *Jiřího Agricoly Dvanáct knih o hornictví a hutnictví. Georgii Agricolae De re metallica libri XII. Basileae MDLVI*. Praha 1976.

²³ Více viz SZCZUREK 2003, s. 111–112.

²⁴ RBM 1882, s. 603, č. 1404 (12. 4.1287: „...pro centum marcis examinati argenti...“) a s. 646, č. 1502 (19. 6. 1290: „...sunt camere pro argenti examinatione...“).

²⁵ Tato souvislost se ukázala jak ve složce brakteátových mincí, tak i ve složce grošové.

²⁶ Variabilní poměry středověkých států ve střední Evropě toto poznání relativizují. Vždy je nutné respektovat dobové a místní měnové poměry.

KOŘAN 1950: Jan Kořan, *Dějiny dolování v rudném okrsku kutnohorském*. Praha 1950.

LOEHR 1931: August Loehr, Probleme der Silberbarren. *Numismatische Zeitschrift*, roč. 64 (Wien 1931), s. 101–109.

LOEHR 1946: August Loehr, *Oesterreichische Geldgeschichte*. Wien 1946.

NĚMEČKOVÁ – SEJBAL 2006: Věra Němečková – Jiří Sejbal, *Nález mincí a slitkového stříbra z Černožic n/L. Peníze posledních Přemyslovců a počátky české grošové měny*. Hradec Králové 2006.

NOHEJLOVÁ-PRÁTOVÁ 1953: Emanuela Nohejlová-Prátová, První písemné svědectví o užívání početních peněz v českých zemích. *Numismatické listy*, roč. 8, čís. 4 (Praha 1953), s. 120–121.

ORASKÝ 1985: František Oraský a kol., *Tisíc let kutnohorského dolování a mincování*. Praha 1985.

PÁNEK 1973: Ivo Pánek, Das Münzvermächtnis des 13. Jahrhundert in Böhmen. In: *Numismatický sborník*, čís. 12 (Praha 1973), s. 65–74.

PÁNEK 1988: Ivo Pánek, Mincovní stříbro nejstarších pražských grošů. *Numismatické listy*, roč. 43, čís. 1 (Praha 1988), s. 33–34.

PETRTYL 1963: Josef Petrtyl, Dělené směnné prostředky peněžního rázu. *Numismatické listy*, roč. 18, čís. 1 (Praha 1963), s. 33–39.

PETRTYL 1976: Josef Petrtyl, Funkce slitkového stříbra v našich zemích ve 13. století. In: *Sborník II. numismatického symposia 1969. K problematice moravského mincovnictví 13. století*. *Numismatica Moravica*, roč. 5 (Brno 1976), s. 85–101.

POŠVÁŘ 1951: Jaroslav Pošvář, Měna dávné Rusi. *Numismatické listy*, roč. 7, čís. 5 (Praha 1951), s. 129–130.

RBM 1882: Josef Emler (ed.), *Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae*, II, Praha 1882.

SEJBAL 1973: Jiří Sejbal, Das Erbgut des Münzwesens des 13. Jahrhunderts in Mähren und Schlesien. In: *Numismatický sborník*, čís. 12 (Praha 1973), s. 75–84.

SKALSKÝ 1924: Gustav Skalský, K dějinám mincovnictví českého a moravského do počátku 13. století. *Časopis Matice moravské*, roč. 48 (Brno 1924), s. 1–48.

SKALSKÝ 1927: Gustav Skalský, O marce pražské a moravské na rozhraní století 13. a 14. *Numismatický časopis československý*, roč. 3 (Praha 1927), s. 39–60.

SKUTIL 1939: Josef Skutil, Drobné příspěvky k poznání staroslovanské kultury. In: *Sborník velehradský – nová řada*, čís. 10 (Uherské Hradiště 1939), s. 29–31.

SMOLÍK 1889: Josef Smolík, *Nález mincí v Staré Říši na Moravě. Památky archaeologické a místopisné*, roč. 14 (1887–1889; Praha 1889), s. 465–469.

SZCZUREK 2003: Tadeusz Szczurek, Silbernes Barren-geld in der Mark Brandenburg im Mittelalter und einige

Bemerkungen über ungemünztes Silber in Deutschland. *Wiadomości Numizmatyczne*, roč. 47, čís. 1 (Warszawa 2003), s. 105–125.

ŠŮLA 1979: Jaroslav Šůla, Grošový nález v Černožicích. *Sběratelské zprávy*, čís. 28 (Hradec Králové 1979), s. 1–3.

ŠUSTA 1926: Josef Šusta, *Dvě knihy českých dějin. Poslední Přemyslovců a jejich dědictví 1300–1308*. Praha 1926.

Resümee

Věra Němečková

Ungeprägtes Silber – Zahlungsmittel des Mittelalters

Die Problematik des Auftretens von ungeprägtem Silber in den Depotfunden der Münzen und die Funktion jenes Silbers in den mittelalterlichen Währungssystemen repräsentieren schon seit langem eine schwierige Aufgabe der europäischen Forschungstätigkeit. Zugleich handelt es sich um ein spezifisches Problem jeder Region. Die langjährige Untersuchung dieses einzigartigen Münzfundes und der gegossenen Silberstücke brachte gewisse neue Anschauungen von dieser Problematik in Böhmen und Mähren. Dieser Fund wurde im Jahre 1979 in Černožice nad Labem (Region Königgrätz/Hradec Králové) entdeckt. Neben 193 Brakteatmünzen, 29 Fragmenten dieser Münzen, 24 Brakteatrollen, 1052 Prager Groschen enthielt der Fund auch 59 Stücke ungeprägten Silbers. Die Untersuchung der Silberstücke zeigte, dass es sich um Silber von hohem Feingehalt handelte. Das Silber hatte dieselbe Zusammensetzung an Spurenelementen, was die Gewinnung der Silberstücke aus offiziellen Quellen signalisierte. In dem Fund war auch ein einzigartiges Stück, das mit der Punze in der Form einer stilisierten Blume gezeichnet war. Das Gewicht dieses Stücks von 27,45 g ist beinahe identisch mit dem Gewicht einer Unze 27,28 g. Der Feingehalt des Stücks von 969/1000, d.h. 15,5 Lot, entspricht dem durchschnittlichen Feingehalt 965/1000 der Münzen in dem Fund. Diese und weitere Informationen aus der Untersuchung führten zu dem Ergebnis, dass diese Tatsachen nicht mehr als zufällig interpretiert werden können, besonders wenn auch andere Stücke in dem Fund mehr oder weniger den damaligen Gewichteinheiten oder Teilen dieser Einheiten nahe stehen. Das beschriebene Silberstück erfüllte die Funktion einer Masseinheit, nach der mit grosser Wahrscheinlichkeit auch der Wert des gesamten Metalls in dem Depotfund umgerechnet wurde. Nach dieser Erkenntnis sollten auch weitere unbezeichnete Stücke von eigenem klarem Wert sein, gerade in Verhältnis zu dem gepunzten Stück und zu den damals umlaufenden und deponierten Münzen.

Übersetzt von Bořivoj Vančura